

تقدیر
!برجسته‌ترین!

۳۹۲۰۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت
شماره

۱۳۸۰ / ۱۰ / ۲۶

از رزیدنت هیئت مدیره
دانشگاه امام صادق (ع)

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی)

016195

بررسی فقهی پیوند اعضا

(از منظر احکام تکلیفی)

علی پورجوهری

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین سعید رجحان

زمستان ۱۳۷۹

۳۹۲۰۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی)

بررسی فقهی پیوند اعضا

(از منظر احکام تکلیفی)

۱۶ ۱۹۵

علی پورجوهری

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین سعید رجحان

استاد مشاور:

دکتر فرامرز گودرزی

زمستان ۱۳۷۹

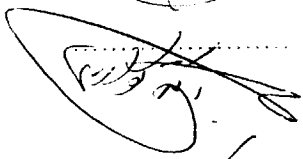
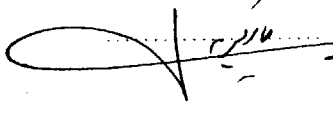

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای علی پورجوهری کد: ۷۱۳۰۳۱۵۱۵

تحت عنوان بررسی ققهن پیوند اعضا از منظر احکام تکلیفی

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
(۱) استاد راهنما:	حجة الاسلام سعید رجایی	استادیار	
(۲) استاد مشاور:	دکتر فرامرز گودرزی	استاد	
(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	دکتر احمد بارکوبه	استادیار	
(۴) اساتید ناظر:			
(۱)	احمد علی قانع	مدیر	
(۲)			

«تشکر و قدردانی»

بدینوسیله مراتب سپاس و قدردانی خود را نسبت به کلیه کسانی که در تألیف و تدوین این پایان‌نامه مرا یاری نمودند، ابراز داشته، خصوصاً از استاد راهنما، جناب حجة الاسلام سعید رجحان که وقت زیادی را صرف این پایان‌نامه نمودند و همینطور از جناب آقای دکتر فرامرز گودرزی و جناب آقای احمد علی قانع که زحمت مشاوره و داوری آنرا قبول کردند، کمال تشکر را دارم.

همچنین از مدیریت مدرسه علمیه معصومیه قم و طلاب آن مدرسه و آقایان سلمان حبیبی، سید حسن میره‌ای و حجة الاسلام یزدی در مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه امام خمینی قم و حجة الاسلام مهدی فقیهی در مجمع فقه اهل بیت (علیهم‌السلام) قم، بی نهایت سپاسگزارم و از درگاه پروردگار متعال، برای تمامی این بزرگواران، سعادت دنیا و آخرت را مسئلت می‌نمایم.

چکیده

از نظر شرع مقدس اسلام، اگر چه اصل مسأله پیوند اعضا با هدف نجات جان انسانها و درمان بیماریهای صعب‌العلاج، امری جایز و حتی واجب دانسته شده است. اما از آنجا که اولاً، پیوند عضو به شخص نیازمند، مستلزم برداشت عضو از بدن افراد زنده و مرده و تصرف در تمامیت جسمانی آنها می‌باشد و ثانیاً، از جهت شرعی، احکامی خاص در این رابطه نظیر حرمت اضرار به نفس و حرمت جداسازی اعضاء میت و ... وجود دارد، لذا ضروری است که وضعیت برداشت عضو از بدن فرد زنده و متوفی و شخص دچار مرگ مغزی از جهت حکم تکلیفی جواز و عدم جواز آن، مورد بررسی قرار بگیرد.

جهت تحقق این هدف، لازم است که نظر فقها نسبت به سه مسأله زیر، تبیین شود:

اول - مسأله حق تصرف انسان در اعضا و جوارح خود.

دوم - مسأله ادله جواز و عدم جواز برداشت عضو از بدن فرد زنده و متوفی .

سوم - مسأله مرگ کامل و مرگ مغزی .

در این رابطه توجه به مباحثی نظیر سلطه انسان نسبت به بدن خویش، اهداف برداشت عضو و پیوند اعضا، اضطرار، حیات مستقر و غیر مستقر می‌تواند راهگشا باشد.

همچنین مسأله حیات غیر مستقر در فقه و احکام آن را، می‌توان به عنوان یک مجوز شرعی

مناسب جهت برداشت عضو از بیمار دچار مرگ مغزی مطرح نمود.

واژه‌های کلیدی: پیوند اعضا، حق تصرف، حکم تکلیفی، حیات غیر مستقر، مرگ مغزی

« النبذة »

حتى ولو كانت الشريعة الاسلاميه تنصّ على زرع الاعضاء من منطلق انها تهدف الى انقاذ النفوس الانسانيه و علاج الامراض الصعبة، فان مع ذلك بما ان زرع العضو للفرد المضطر يستلزم الحصول على العضو عبرة تصرف في تمامية الجسديه للاحياء والاموات بفصل ذلك العضو من اجسادهم، فان الشريعة وضعت احكام خاصة في هذا الشأن، كحرمة الاضرار بالنفس و حرمة فصل اعضاء الميت و ... فيستوجب من هذا المنطلق دراسة عدم او امكان فصل الاعضاء من اجساد الاموات او اجسام الاحياء، دراسة حكم تكليفي يقضى بالجواز او عدمه في اطار الاحكام الاوليه والثانويه.

فلا بد من قطع الخطوات الثلاث و تقديم الاجابة لانجاز هذا الهدف:

الاول، هل يسمح للانسان التصرف في اعضاء جسمه في حياته او بعد مماته؟

الثاني، هل تؤدي الادلة الفقيهيه الى جواز فصل الاعضاء او عدمه؟

الثالث، ما هو موقف الشريعة (الفقه) بالنسبة الى الموت التام و موت المخ و هل يقدم الفقه مناطاً

لكل منهما؟

ففي هذا المسار لا بد من الاخذ بعين الاعتبار المسائل التالية:

تسلط الانساني على جسمه، المنفعة العقلانيه والمشروعة، اهداف زرع الاعضاء، الاضطراب، الحياة

المستقرة والغير المستقرة.

كما انه، مسألة الحياة الغير المستقره في الفقه و احكامها تمكن ان تصبح كجواز شرعي مناسب

لفصل عضو الفرد المصاب بموت المخ.

الفاظ اساسي: زرع الاعضاء، حق التصرف، الحكم التكليفي، الحياة الغير المستقرة، موت المخ

فهرست مطالب

شماره صفحه	موضوع
۱	مقدمه
	۱. فصل اول - کلیات
۷	۱-۱. اهتمام شرع به حفظ حیات و سلامت آدمی
۱۳	۲-۱. مباحثی پیرامون پیوند اعضا
۱۳	۱-۲-۱. تاریخچه پیوند اعضا در جهان و ایران
۱۶	۲-۲-۱. پیوند اعضا در کشورهای اسلامی
۱۸	۳-۲-۱. منابع اصلی پیوند اعضا
۲۰	۴-۲-۱. انواع پیوند اعضا
۲۵	۵-۲-۱. دسته‌بندی انواع پیوند بر مبنای دهنده عضو پیوندی
۲۵	۶-۲-۱. تقسیم‌بندی اعضای مورد استفاده در پیوند
۲۶	۷-۲-۱. نکاتی چند دربارهٔ تأمین عنصر از فرد زنده و متوفی
۲۸	۸-۲-۱. شرایط عمومی پیوند
۲۸	۹-۲-۱. علل و شرایط پیوند اعضا
۲۹	۱۰-۲-۱. معیارهای پیوند اعضا
۳۰	۱۱-۲-۱. مهمترین اصول راهنمای سازمان بهداشت جهانی در حوزه پیوند اعضای انسانی
۳۱	۱۲-۲-۱. نتیجه‌گیری

۲. فصل دوم - رابطه انسان با اعضای بدن خویش و حدود تصرف در آن

- ۳۳..... ۱-۲. طرح بحث.....
- ۳۴..... ۲-۲. ملک و ملکیت.....
- ۳۴..... ۱-۲-۲. ملک از نظر لغوی.....
- ۳۵..... ۲-۲-۲. ملکیت از نظر اصطلاحی.....
- ۳۷..... ۳-۲-۲. مراتب ملکیت.....
- ۳۸..... ۴-۲-۲. نکاتی چند در رابطه با مسأله ملکیت.....
- ۴۴..... ۵-۲-۲. ارتباط ملکیت با مسأله تصرف در اعضا.....
- ۴۶..... ۳-۲. حق.....
- ۴۶..... ۱-۳-۲. معنا و تعریف حق.....
- ۴۸..... ۲-۳-۲. ویژگیهای حق و تقسیم‌بندی حقوق بر اساس آن.....
- ۵۰..... ۳-۳-۲. توضیح چند اصطلاح حق الله، حق الناس و حق انتفاع.....
- ۵۲..... ۴-۳-۲. وضعیت حقوق مشکوک از حیث دارا بودن قابلیت اسقاط و نقل.....
- ۵۴..... ۵-۳-۲. ارتباط مبحث حق با مسأله تصرف در اعضا.....
- ۵۶..... ۴-۲. حکم.....
- ۵۶..... ۱-۴-۲. تعریف حکم.....
- ۵۷..... ۲-۴-۲. ویژگیهای حکم.....
- ۵۹..... ۳-۴-۲. وضعیت مصادیق مشکوک بین حق و حکم.....
- ۶۰..... ۴-۴-۲. ارتباط مبحث حکم با مسأله تصرف در اعضا.....
- ۶۲..... ۵-۲. رابطه انسان با اعضای بدن خویش و حدود تصرف در آن.....
- ۶۲..... ۱-۵-۲. کلام قائلین به سلطه انسان بر بدن خود.....
- ۶۴..... ۲-۵-۲. کلام قائلین به ملکیت اعضا.....
- ۶۶..... ۳-۵-۲. ادله قائلین به وجود سلطه و مالکیت آدمی نسبت به اعضایش.....

- ۲-۵-۴. کلام قائلین به عدم وجود رابطه ملکیت میان انسان و اعضائش ۶۹
- ۲-۵-۵. ادله قائلین به عدم ملکیت انسان نسبت به اعضائش ۷۱
- ۲-۵-۶. تبیین و بررسی ادله موافقین و مخالفین (توانایی و اختیار آدمی جهت تصرف در اعضائش) ۷۳
- ۲-۵-۷. نتیجه گیری ۷۶

۳. فصل سوم - بررسی و نقد ادله جواز و عدم جواز برداشت عضو پیوندی

- ۳-۱. طرح بحث ۸۰
- ۳-۲. بررسی مسأله برداشت عضو از جهت احکام اولیه ۸۲
- ۳-۲-۱. خلاصه ادله قائلین به حرمت و جواز برداشت عضو پیوندی از نظر حکم اولیه آن ۸۲
- ۳-۲-۲. شرح و نقد ادله حرمت و جواز برداشت عضو پیوندی از نظر حکم اولیه آن ۸۳
- ۳-۲-۲-۱. مسأله اضرار به نفس ۸۳
- ۳-۲-۲-۱-۱. استدلال مخالفین برداشت عضو به حرمت اضرار به نفس ۸۳
- ۳-۲-۲-۲. بررسی و نقد این استدلال ۸۳
- ۳-۲-۲-۱-۲. مبحث ادله حرمت اضرار به نفس ۸۴
- ۳-۲-۲-۱-۲-۲. مبحث مفهوم شناسی ضرر ۹۸
- ۳-۲-۲-۲. مسأله تغییر خلقت ۱۰۲
- ۳-۲-۲-۱-۲-۲-۱. استدلال مخالفین برداشت عضو به حرمت تغییر خلقت ۱۰۲
- ۳-۲-۲-۲-۲. بررسی و نقد این استدلال ۱۰۳
- ۳-۲-۲-۲-۳. نتیجه ۱۰۵
- ۳-۲-۲-۳. مسأله مثله ۱۰۶
- ۳-۲-۲-۱-۳. استدلال مخالفین برداشت عضو به حرمت مثله ۱۰۶
- ۳-۲-۲-۲-۳. بررسی و نقد این استدلال ۱۰۷
- ۳-۲-۲-۲-۳. نتیجه ۱۰۹

- ۳-۲-۲-۴. مسأله هتك احترام و تذليل مؤمن ۱۰۹
- ۳-۲-۲-۱. استدلال مخالفين برداشت عضو به حرمت هتك احترام و تذليل مومن ۱۰۹
- ۳-۲-۲-۲. بررسی و نقد این استدلال ۱۱۱
- ۳-۲-۲-۳. نتیجه ۱۱۴
- ۳-۲-۳. نقش وصیت در جواز برداشت عضو ۱۱۵
- ۳-۲-۱. استدلال قائلین به عدم جواز وصیت ۱۶
- ۳-۲-۲. استدلال قائلین به جواز وصیت ۱۱۹
- ۳-۲-۳. مقایسه ادله مخالفین و موافقین وصیت به برداشت عضو ۱۲۲
- ۳-۲-۴. نتیجه ۱۲۵
- ۳-۲-۴. نقش ولایت در جواز برداشت عضو ۱۲۵
- ۳-۲-۱. استدلال بر نافذ بودن رضایت ولی شرعی در امر برداشت عضو ۱۲۶
- ۳-۲-۲. استدلال بر عدم نفوذ رضایت ولی شرعی در امر برداشت عضو ۱۲۸
- ۳-۲-۳. نتیجه ۱۳۲
- ۳-۲-۵. بحث تکمیلی ۱۳۲
- ۳-۲-۶. نتیجه گیری در مورد حکم اولیه برداشت عضو ۱۳۳
- ۳-۳. بررسی مسأله برداشت عضو از جهت احکام ثانویه ۱۳۵
- ۳-۱-۳. طرح بحث ۱۳۵
- ۳-۲-۳. تعیین قلمرو اضطرار در پیوند اعضا ۱۳۶
- ۳-۳-۳. نتیجه گیری در مورد حکم ثانویه برداشت عضو ۱۴۲

۴. فصل چهارم - مرگ مغزی از منظر پزشکی و فقه

- ۴-۱. طرح بحث ۱۴۴
- ۴-۲. کلیات ۱۴۶

- ۱۴۶..... ۴-۲-۱. معنای حیات و موت در کتب لغت.....
- ۱۴۷..... ۴-۲-۲. مسأله موت در قرآن کریم.....
- ۱۵۰..... ۴-۲-۳. خلاصه نظریات مطروحه در باب کیفیت رابطه نفس یا روح با بدن.....
- ۱۵۳..... ۴-۲-۴. قلب در قرآن کریم و مراد از آن.....
- ۱۵۵..... ۴-۲-۵. نتیجه گیری.....
- ۱۵۶..... ۴-۳. مرگ مغزی از منظر پزشکی.....
- ۱۵۶..... ۴-۳-۱. تعریف مرگ از نظر پزشکی.....
- ۱۵۷..... ۴-۳-۲. بازبینی در تعریف مرگ و تغییر معیار آن.....
- ۱۶۰..... ۴-۳-۳. توضیحاتی مختصر در مورد مغز و اهمیت آن و مسأله مرگ مغزی.....
- ۱۶۱..... ۴-۳-۳-۱. تعریف مرگ مغزی.....
- ۱۶۲..... ۴-۳-۳-۲. استانداردهای مغزی برای تشخیص مرگ مغزی.....
- ۱۶۳..... ۴-۳-۳-۳. علت وقوع مرگ مغزی.....
- ۱۶۴..... ۴-۳-۳-۴. مقصود از حیات نباتی در مرگ مغزی.....
- ۱۶۴..... ۴-۳-۳-۵. علت اهمیت یافتن مرگ مغزی.....
- ۱۶۵..... ۴-۳-۳-۶. تفاوت مرگ مغزی با حالت اغماء کامل - کما.....
- ۱۶۶..... ۴-۳-۴. رابطه میان مرگ مغزی با مرگ واقعی در آراء پزشکی.....
- ۱۶۸..... ۴-۳-۴-۱. استدلال پزشکیانی که مرگ مغزی را مرگ واقعی نمی دانند.....
- ۱۶۹..... ۴-۳-۴-۲. استدلال پزشکیانی که مرگ مغزی را مرگ واقعی می دانند.....
- ۱۷۳..... ۴-۳-۴-۳. نتیجه گیری.....
- ۱۷۵..... ۴-۴. مرگ مغزی از منظر فقهی.....
- ۱۷۵..... ۴-۴-۱. تعریف مرگ از نظر فقها.....
- ۱۷۶..... ۴-۴-۲. موت و علائم آن در بیان فقها.....
- ۱۷۸..... ۴-۲-۱. مسأله موت مشتبه در روایات.....

۱۸۰	۲-۲-۴-۴. تبیین و تحلیل کلام فقها در این باب
۱۸۴	۳-۲-۴-۴. نتیجه گیری
۱۸۵	۳-۴-۴. مرگ مغزی از نظر فقهی
۱۸۵	۱-۳-۴-۴. مسأله حیات غیر مستقر در فقه
۱۸۶	۱-۱-۳-۴-۴. مراد از حیات غیر مستقر و ذکر برخی احکام آن
۱۹۱	۲-۱-۳-۴-۴. معیارهای تشخیص حیات غیر مستقر و مستقر
۱۹۲	۳-۱-۳-۴-۴. مقایسه میان مرگ مغزی و حیات غیر مستقر
۱۹۵	۴-۱-۳-۴-۴. نتیجه گیری
۱۹۵	۲-۳-۴-۴. موضع گیری فقها نسبت به حیات بیمار دچار مرگ مغزی
۱۹۶	۱-۲-۳-۴-۴. استدلال قائلین به زنده دانستن بیمار دچار مرگ مغزی
۲۰۱	۲-۲-۳-۴-۴. بررسی و تحلیل استدلال قائلین این نظریه
۲۰۶	۳-۲-۳-۴-۴. استدلال قائلین به مرده دانستن بیمار دچار مرگ مغزی و تحلیل آن
۲۱۳	۴-۲-۳-۴-۴. جمع بندی
۲۱۷	نتایج
۲۲۰-۲۲۹	منابع و مأخذ
۲۳۰	ضمیمه

مقدمه

امروزه مسأله پیوند اعضا، با هدف نجات جان انسانها و تأمین سلامت و کاهش درد و رنج آنها، به عنوان یکی از ارزنده‌ترین و بارزترین خدمات علم پزشکی به جامعه بشری، مورد توجه جهانیان قرار گرفته است و به علت دارا بودن ابعاد و جوانب مختلف، سئوالات زیادی را در عرصه‌های گوناگون پزشکی، اجتماعی، دینی، اخلاقی و حقوقی و... به همراه داشته و اذهان بسیاری از اندیشمندان را در این عرصه‌ها به خود مشغول ساخته است.

حال، وقتی که به مسأله پیوند اعضا از این جهت می‌نگریم که در آن عضو یا اعضای از یک فرد زنده یا مرده برداشته می‌شود و سپس با هدف نجات زندگی یا بهبود یک بیماری مهم، در بدن فرد دیگری قرار می‌گیرد، ملاحظه می‌شود که این مسأله قبل از آنکه یک امر پزشکی باشد، از این جهت که از یکسو مستلزم تصرف در بدن انسان و به عبارتی تصرف در تمامیت جسمانی و حق فرد است و از سوی دیگر به خاطر هدف نجات جان انسانها از مرگ و یا رهایی آنها از درد و رنج بیماریهای مهم می‌باشد، یک امر اخلاقی، فقهی و حقوقی خواهد بود و لذا پرداختن به این ابعاد، بعنوان مبانی و اصول اولیه پیوند اعضا، از اهمیت و اولویت ویژه‌ای برخوردار است.

این اهمیت زمانی آشکارتر می‌شود که می‌بینیم شرع مقدس اسلام در رابطه با مسأله تصرف در بدن و همچنین حفظ حیات و سلامتی آن احکام خاص فقهی در دو بعد تکلیفی و وضعی، قرار داده و نسبت به این مسائل حساسیت ویژه‌ای مبذول داشته است و همین امر سبب می‌شود که بررسی فقهی پیوند اعضا از جهت احکام تکلیفی و وضعی آن، بعنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر مطرح شود.

به عبارت دیگر، اگر چه در پیوند اعضا، انگیزه و هدفی کاملاً معقول و مشروع و حتی مقدس یعنی نجات جان انسانها و رهایی آنها از درد و رنج بیماریهای مهم و صعب‌العلاج مورد نظر می‌باشد، اما چونکه تحقق این اهداف مستلزم تصرف در تمامیت جسمانی شخصی زنده یا مرده و برداشت عضو یا اعضای از بدن وی می‌باشد و لاجرم اینکار موجب وارد آمدن نقص و ضرر و جراحت بر پیکر او می‌گردد و از جهت فقهی هم، در این باره احکام خاص تکلیفی، مبنی بر حرمت اضرار به نفس و حرمت جداسازی اعضای بدن میت وجود دارد و از نظر شرعی تصرف در بدن تابع ضوابط و اصول و دارای حدود و قصوری می‌باشد و هرگونه تصرفی جایز نیست، لذا در نگاه اول، این احکام بعنوان مهمترین موانع، بر سر راه پیوند عضو، ظاهر می‌شوند و باعث می‌گردند که صدور حکم فقهی در رابطه با مسائل پیوند اعضا به سادگی میسر نشود.

مضافاً بر اینکه مسائلی دیگر مانند پدیده مرگ مغزی، عدم وجود وصیت میت و یا عدم وجود رضایت اولیاء میت و... بر پیچیدگی بحث می‌افزاید.

بنابراین طرز نگرش و نحوه موضعگیری فقها نسبت به مسأله پیوند اعضا و به عبارت دقیقتر نسبت به برداشت عضو پیوندی از بدن فرد زنده و مرده، بسیار حساس و سرنوشت ساز می‌باشد و هرگونه تصمیم‌گیری در این باره، در حقیقت تصمیم‌گیری درباره حیات و سلامت انسانها می‌باشد و در این میان، صدور حکم در مورد برداشت عضو از مردگان مغزی از همه مهمتر، حساستر و سرنوشت‌سازتر می‌باشد.

البته باید توجه داشت که مسأله پیوند اعضا را از جهات مختلف می‌توان مورد بررسی فقهی قرار داد و این پدیده در حوزه فقه دارای فروع و تفصیلات متعددی نظیر بحث احکام تکلیفی برداشت عضو از بدن انسان، خرید و فروش اعضای پیوندی، احکام وضعی کفاره، دبه و قصاص برای قطع عضو، پیوند عضو مقطوع شخصی که بخاطر اجرای حد یا قصاص عضو قطع شده است، تهیه عضو پیوندی از محکومین به اعدام و... می‌باشد، اما از آنجا که در میان این موضوعات، بحث حکم تکلیفی جواز و عدم جواز برداشت عضو از افراد زنده و مرده و بیماران دچار مرگ مغزی بعنوان اولین و مهمترین مباحث پیوند اعضا مطرح است و سایر مباحث متفرع

بر مبحث مذکور می‌باشد و در این باره نیز به شکل استدلالی و تفصیلی، کار تحقیقی دانشگاهی مستقلی صورت نگرفته است، لذا اهمیت و ضرورت این مسأله ایجاب کرد که نگارنده با هدف تبیین نگرش فقها، نسبت به حکم تکلیفی جواز و عدم جواز برداشت عضو از شخص زنده و متوفی و افراد دچار مرگ مغزی، اقدام به تحقیقی در این باره، با عنوان «بررسی فقهی پیوند اعضا از منظر احکام تکلیفی» بنماید.

در رابطه با هدف اصلی و نهائی پژوهش مزبور، باید به این نکته توجه داشت که در این پژوهش به هیچ عنوان قصد نگارنده، صدور فتوا و حکم نهائی نمی‌باشد، بلکه هدف، بررسی و تبیین دیدگاه فقها نسبت به مسأله مذکور، به شکل تفصیلی و استدلالی و در قالب طرح، دسته‌بندی و مقایسه نمودن آراء، مبانی و استدلالات آنها، جهت اثبات صحت فرضیه‌های این پژوهش بوده است، که این فرضیه‌ها عبارتند از:

۱. تصرف انسانی حی در اعضای بدن خویش بخاطر منفعتی عقلایی و مشروع، مانند پیوند اعضا، جایز است، مگر اینکه مانعی عقلی و یا شرعی وجود داشته باشد.

۲. انسان دارای حق اذن و حق وصیت جهت تصرف در اعضایش در بعد از مرگش، می‌باشد.

۳. در صورت اتفاق نظر پزشکان و عرف مبنی بر مرده دانستن بیمار دچار مرگ مغزی، فقه نیز آنرا تأیید می‌کند.

همچنین با توجه به هدف و فرضیه‌های مذکور، باید به سئوالات اصلی زیر پاسخ داد:

۱. رابطه انسان با اعضای بدنش از جهت دارا بودن حق تصرف و حدود آن چگونه می‌باشد؟

۲. اگر انسان در زمان حیات خود حق تصرف در اعضایش را داشته باشد، آیا این حق برای بعد از مرگ نیز وجود دارد؟

۳. از نظر احکام اولیه، چه مواردی به عنوان مجوز برداشت عضو چه مواردی به عنوان موانع برداشت عضو از بدن انسان زنده و متوفی، مطرح شده‌اند؟

۴. از نظر احکام ثانویه چه زمانی در مسأله پیوند اعضا، مصداق اضطرار به عنوان مجوز برداشت عضو، تحقق می‌یابد؟

۵. دیدگاه فقه نسبت به مسأله مرگ از جهت تعریف مرگ و ملاکهای آن چیست؟

۶. آیا از نظر فقهی، مرگ مغزی، مصداقی از مرگ کامل می‌باشد؟

از جهت شیوه بحث و فصول نیز، پایان‌نامه در چهار فصل تنظیم گشته است که فصل اول اختصاص به کلیات داشته و در آن به بیان اهمیت حیات و سلامت انسانها از دیدگاه شرع و نقش پیوند اعضا در حفظ این حیات و سلامت و نیز برخی مباحث علمی پیوند اعضا پرداخته‌ایم. در فصل دوم، رابطه انسان با اعضای بدن خویش از جهت حق تصرف و حدود آن مورد بررسی قرار گرفته و در آن مباحث ملکیت، حق، حکم و توانایی انسان جهت تصرف در اعضایش مطرح شده است و سپس در فصل سوم به ذکر ادله جواز و عدم جواز برداشت عضو پیوندی از بدن افراد زنده و مرده و فتاوی فقها در این باره، در قالب احکام اولیه و ثانویه و نقد و بررسی این ادله پرداخته‌ایم و بالاخره در فصل چهارم مسأله مرگ و مرگ مغزی را از دیدگاه پزشکی و فقهی، مطرح نموده‌ایم که در این فصل به مباحثی نظیر تعریف مرگ، معیارهای تشخیص مرگ، مرگ مغزی و رابطه آن با مرگ کامل، موت مشتبّه، حیات مستقر و غیر مستقر و... پرداخته شده است و علاوه بر اینکه در پایان هر فصل، نتیجه آنرا آورده‌ایم، در پایان فصل چهارم نیز، نتایج کلی تمام فصول را بیان کرده‌ایم و سرانجام با بخش ضمیمه، این پژوهش را به آخر رساندیم.

اما در رابطه با موانع و مشکلات موجود بر سر راه این تحقیق باید گفت که، بخاطر جدید بودن و به اصطلاح مستحدثه بودن مسأله پیوند اعضا، مهمترین مانع، علاوه بر پیچیده بودن موضوع تحقیق، کمبود اطلاعات مورد نیاز و منابع تحقیق خصوصاً در رابطه با جنبه استدلالی بحث و مسأله مرگ مغزی بود و همین امر باعث شد که مدت زمان زیادی، صرف جستجوی منابع تحقیق و گردآوری اطلاعات بشود، مضافاً بر اینکه دستیابی به این منابع و اطلاعات خود نیز مشکل دیگری بود که تمامی این موارد سبب توفیق اقامت سه هفته‌ای نگارنده در شهر مقدس قم گردید و از کتابخانه‌ها و مراکزی نظیر کتابخانه تخصصی مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه امام

خمینی کتابخانه تخصصی فقه و اصول، کتابخانه مسجد اعظم، کتابخانه آیت... مرعشی نجفی (رض) بانک اطلاعات دفتر تبلیغات اسلامی و مجمع فقه اهل بیت (علیهم السلام) قم، جهت دستیابی به منابع و اطلاعات مورد نیاز استفاده نمودم و البته در تمام این مدت شاهد برکات و آثار معنوی اقامت در جوار بارگاه ملکوتی حضرت معصومه سلام... علیها بودم و بدون شک، اگر یاری پروردگار متعال و تأییدات کریمه اهل بیت (علیهم السلام) نبود، هرگز موفق نمی شدم.

در اینجا لازم است از کلیه سازمانها و افرادی که مرا در نوشتن این پایان نامه یاری نمودند، نهایت تشکر و قدردانی را بنمایم.

در پایان امیدوارم که این پژوهش بتواند مورد استفاده مجامع تحقیقاتی و دانشگاهی قرار بگیرد و زمینه ساز پژوهشهای فقهی عمیق تر و وسیعتر در موضوعات مستحدثه پزشکی بگردد.

فصل اوّل

« کلیات »